Warszawa, sierpień 2021 r.

WARSZAWSKA SZKOŁA PO PANDEMII

Projekt finansowany ze środków Biura Edukacji m.st. Warszawy.
Wykonawcą projektu jest Fundacja GrowSPACE będąca promotorem programu Emocjonalne BHP. emocjonalnebhp.pl

Praca badawcza: Weronika Kędra, Dominik Kuc, Ewa Ulicz, Agata Zapora;

Autorstwo: Agata Zapora;

Redakcja: Dominik Kuc, Agata Zapora;

Oprawa graficzna: Dominik Kuc;

Współpraca ekspercka: Bartosz Celiński (Przewodniczący Młodzieżowej Rady Dzielnicy Bielany), Zofia Grudzińska (Obywatele Dla Edukacji), Dorota Łoboda (Przewodnicząca Komisji Edukacji w Radzie m.st. Warszawy), Ewa Ulicz (Rada Fundacji GrowSpace), Mateusz Wojcieszak (Fundacja Pole Dialogu), Paweł Zalewski (Fundacja Pole Dialogu).

Spis treści:

1. Wprowadzenie
2. Cele i metodologia
3. Opis realizacji badania
4. Próba badawcza
5. Debata ekspercka
6. Analiza wyników
    6.1. Trudności nauczania zdalnego
        6.1.1. Pierwsze tygodnie nauczania zdalnego
        6.1.2. Brak odgórnych wytycznych
        6.1.3. Trudności technologiczne
        6.1.4. Nieobecności
        6.1.5. Włączone kamery
        6.1.6. Czas trwania lekcji - czas spędzony przed ekranem
        6.1.7. System oceniania
        6.1.8. Różnice w przebiegu nauczania zdalnego związane z różnicami indywidualnymi oraz wiekiem uczniów i uczennic
        6.1.9. Spadek motywacji
        6.1.10. Granice między życiem szkolnym, a prywatnym
        6.1.11. Wsparcie psychologiczno-pedagogiczne dzieci i młodzieży
        6.1.12. Pogorszenie kompetencji społecznych
        6.1.13. Weryfikacja wiedzy uczniów i uczennic po powrocie do nauczania stacjonarnego

Spis treści:

6.2. Zalety i osiągnięcia nauczania zdalnego

6.2.1. Postęp technologiczny

6.2.2. Oszczędność czasu

6.2.3. Przestrzeń do rozwoju kreatywności

6.2.4. Zdalne spotkania - rady pedagogiczne, konsultacje

6.2.5. Kontakt na linii szkoła-rodzice

7. Maj i Czerwiec 2021 r. - powrót do nauczania stacjonarnego

7.1. Przebieg

7.2. Wnioski

8. Rekomendacje na najbliższy rok szkolny

8.1. Dla miasta

8.2. Dla dzielnic

8.3. Dla szkół

9. Podsumowanie

1. Wprowadzenie

12 marca 2020 r., w ramach profilaktyki COVID-19, zamknięto placówki oświatowe w całej Polsce - początkowo okres ten trwać miał dwa tygodnie (do 25 marca 2020 r.), jednak ze względu na rosnącą ilość zachorowań, uczniowie i uczennice powrócili do swoich szkół po raz pierwszy dopiero 1 września 2020 r. (liczba zakażeń w dniu 01.09.2020 r.: 550 nowych przypadków, łącznie - 67 922).

Kolejny lockdown nastąpił już w październiku 2020 r. - klasy IV-VIII szkół podstawowych oraz szkoły ponadpodstawowe powróciły do edukacji zdalnej 24 października 2020 r. (liczba zakażeń w dniu 24.10.2020 r.: 13 628, łącznie - 241 946), a klasy I-III szkół podstawowych - 9 listopada 2020 r. (liczba zakażeń w dniu 09.11.2020 r.: 21 713 nowych przypadków, łącznie - 568 138).

Kolejny powrót do nauczania stacjonarnego rozpoczęto 4 maja 2021 r. (liczba zakażeń w dniu 04.05.2021 r.: 2 296 nowych przypadków, łącznie 2 808 052) - początkowo klasy I-III szkół podstawowych, następnie - od 17 maja 2021 r. - klasy IV-VIII szkół podstawowych oraz szkoły ponadpodstawowe rozpoczęły pracę w systemie hybrydowym, a od 31 maja 2021 r. otworzono wszystkie placówki w trybie w pełni stacjonarnym.

W ciągu ostatnich trzech semestrów młodzież spędziła więc w szkołach jedynie kilka tygodni. Po tak długim czasie spędzonym w izolacji szczególnie dokładnie powinny zostać poznane i zrozumiane potrzeby społeczności szkolnych, wynikające z planowanego na rok 2021/2022 powrotu do nauczania stacjonarnego oraz wypracowane rozwiązania, które ułatwią powtórne wdrożenie w taki tryb pracy. Istotne również jest wyciągnięcie wniosków z przebiegu pracy w trybie zdalnym oraz hybrydowym. W tym celu wykonano diagnozę jakościową wśród przedstawicieli i przedstawicielek grup związanych z placówkami oświatowymi na terenie całej Warszawy.

2. Cele i metodologia

Badanie służyło wyznaczeniu obszarów, w których ujawniają się potrzeby placówek na terenie m.st. Warszawy po okresie nauczania zdalnego. Na ich podstawie utworzono rekomendacje dla poszczególnych instytucji - miasta, dzielnic oraz dyrekcji szkół - oferujące sposoby zapewnienia wsparcia całym społecznościom szkolnym.

Aby skutecznie wypełnić te cele, realizatorzy i realizatorki badania wyznaczyli następujący zakres problemów badawczych:

- Identyfikację trudności społeczności szkolnych na terenie m.st. Warszawy podczas nauczania stacjonarnego oraz zbadanie ich nasilenia;
- Analizę procesu adaptacji w nowym, zdalnym trybie pracy;
- Wyznaczenie zalet i wad nauczania zdalnego;
- Podsumowanie osiągnięć wynikających z wdrożenia nowego trybu pracy;
- Analizę procesu wdrażania podczas powrotu do nauczania stacjonarnego w maju i czerwcu 2021 r.;
- Wyznaczenie potrzeb społeczności szkolnej na najbliższy rok szkolny 2021/2022;
- Wyznaczenie rozwiązań, których wprowadzenie wpłynie pozytywnie na komfort i skuteczność pracy w najbliższym roku szkolnym 2021/2022.

Badanie miało charakter jakościowy i przeprowadzone zostało metodą indywidualnego wywiadu pogłębionego (In-Depth Interviews IDI).

Badana próba nie była próbą losową - stanowiły ją osoby zainteresowane lub intencjonalnie zaproszone do udziału w badaniu, związane ze zróżnicowanymi placówkami oświatowymi (pod względem położenia i rodzaju placówki, wieku oraz płci) na terenie m. st. Warszawy. Treść wywiadu dotyczyła trzech obszarów: przebiegu nauczania zdalnego, jego wad i zalet oraz perspektyw na przyszłość; powrotu do nauczania stacjonarnego w maju i czerwcu 2021 r., jego przebiegu i procesu planowania; potrzeb na przyszły rok szkolny.

3. Opis realizacji badania

Badanie zrealizowane zostało przez Fundację GrowSPACE ze środków Biura Edukacji m.st. Warszawy. Rekrutację przeprowadzono wśród osób zainteresowanych udziałem w projekcie oraz zaproszonych przedstawicieli i przedstawicielek grup związanych ze społecznościami warszawskich placówek oświatowych: samorządowców i samorządowczyń, dyrekcji szkolnych, grona pedagogicznego, uczniów i uczennic, rodziców dzieci i młodzieży w wieku szkolnym oraz ekspertów i ekspertek. Wszyscy uczestnicy i uczestniczki pozostali anonimowi, podane zostały wyłącznie ich cechy populacyjne.

Wywiady przeprowadzane były zarówno w formie stacjonarnej, jak i zdalnej zgodnie z ustaleniami między badaczką a uczestnikami i uczestniczkami. Łącznie przeprowadzono 19 wywiadów indywidualnych. Na potrzeby transkrypcji, rozmowy zostały zarejestrowane za zgodą obydwu stron. Następnie, po przeanalizowaniu zebranych danych, sporządzono raport.

4. Próba badawcza

Próbę badawczą stanowili i stanowiły osoby o następujących cechach populacyjnych:

1. Przedstawiciele i przedstawicielki samorządów dzielnicowych m.st. Warszawy:

- Radna dzielnicy Ursynów,
- Przewodnicząca Komisji Edukacji w Radzie Dzielnicy Bielany,

2. Dyrektorzy i dyrektorki:

- Dyrektorka szkoły podstawowej na Pradze Południe,
- Dyrektor liceum ogólnokształcącego na Woli,
- Wicedyrektor liceum społecznego,

3. Nauczyciele i nauczycielki:

- Nauczyciel technikum w Śródmieściu,
- Nauczycielka matematyki liceum ogólnokształcącego
- w Śródmieściu,
- Nauczyciel niepublicznej szkoły specjalnej,
- Nauczycielka wychowania fizycznego prywatnej szkoły podstawowej na Wilanowie,
- Nauczyciel fizyki prywatnej szkoły w Starych Babicach,

4. Uczniowie i uczennice:

- tegoroczny maturzysta liceum ogólnokształcącego na Pradze Północ,
- uczennica technikum w Śródmieściu - klasa 3,
- uczeń liceum ogólnokształcącego w Śródmieściu - klasa 2,
- uczeń liceum ogólnokształcącego na Pradze Północ - klasa 3,
- uczeń technikum w Śródmieściu - klasa 3,

5. Rodzice dzieci i młodzieży w wieku szkolnym:

- rodzic ucznia liceum ogólnokształcącego,

6. Eksperci i ekspertki:

- prezeska zarządu fundacji,
- prezeska fundacji na Pradze Południe,
- psycholog pracujący z dziećmi i młodzieżą.

5. Debata ekspercka

26 lipca 2021 r., w Pracowni Duży Pokój w Warszawie (ul. Warecka 4/6) w ramach projektu odbyła się także debata ekspercka, złożona z dwóch półtoragodzinnych paneli dyskusyjnych, zatytułowanych "Samorząd a Edukacja" oraz "Przyszłość Szkoły".

Uczestnicy i uczestniczki mieli możliwość ciągłej interakcji z gośćmi i gościniami za pomocą pytań w czasie panelu oraz możliwość zapisania własnych przemyśleń na przygotowanej tablicy.

Panel 1: Edukacja a samorząd - jak wesprzeć szkoły od września?

Dyskusja wyłoniła rekomendacje dla samorządu pod kątem tego, co można zrobić od września, aby powrót do szkół był zarówno bezpieczny i płynniejszy. Dyskusja dotyczyła działań ze strony miasta, dzielnic, samych szkół jak i organizacji pozarządowych.

Prowadzenie: Dominik Kuc (członek Rady Fundacji GrowSpace, aktywista miejski).

Wystąpiły: Dorota Łoboda (Przewodnicząca Komisji Edukacji w Radzie Warszawy), Zofia Grudzińska (ekspertka, liderka społecznego ruchu Obywatele dla Edukacji), Renata Kaznowska (Wiceprezydent m.st. Warszawy).

Panel 2: Future of the School - jaka jest wizja szkoły po pandemii?

Rozmowa przedstawiła wizję funkcjonowania placówki edukacyjnej po pandemii - wykorzystania metod zdalnych oraz stacjonarnych. Omówione zostały zmiany, jakie powinny zajść, aby szkoła sprostała wyzwaniom po powrocie do edukacji stacjonarnej.

Prowadzenie: Renata Kim (dziennikarka Newsweeka).

Wystąpiły: Ewa Ulicz (członkini Rady Fundacji GrowSpace), Justyna Drath (nauczycielka warszawskiego liceum), Piotr Borczyński (Przewodniczący Młodzieżowej Rady m.st. Warszawy, maturzysta).

6. Analiza wyników badania społecznego

Aby w pełni zrozumieć odczucia uczestników i uczestniczek związane z nauczaniem zdalnym, zadawano im pytania związane z doświadczeniami z nauczania zdalnego z kilku momentów roku szkolnego, przykładowo - czasu pierwszego przejścia w tryb zdalny w marcu 2021 r., po kilku tygodniach wdrożeniowych, podczas powrotów do nauczania stacjonarnego. Podział ten pozwolił wyznaczyć największe trudności, wady i zalety takiego trybu pracy.

6.1. Trudności nauczania zdalnego

6.1.1. Pierwsze tygodnie nauczania zdalnego

Informacja o pierwszym zamknięciu szkół (początkowo mającym trwać jedynie dwa tygodnie, do 25 marca 2020 r.) zaskoczyła całe społeczności szkolne. Nauczanie przebiegało w trudnych warunkach, w których zarówno nauczyciele i nauczycielki, jak i młodzież napotykali liczne trudności.

Niektóre zajęcia były realizowane wyłącznie poprzez przesyłanie materiałów i zadań, które uczniowie i uczennice musieli samodzielnie opracowywać, a te lekcje, które odbywały się w formie spotkań online prowadzone były na różnych platformach, nawet w obrębie jednej placówki. Był to również okres panującej dezinformacji - termin lockdownu był przedłużany, choć początkowo myślano, że jest to jedynie chwilowe rozwiązanie.

6.1.2. Brak odgórnych wytycznych

Licznych trudności, w trakcie tak dużej i nagłej zmiany trybu pracy, dodatkowo przysparzał brak dokładnych, odgórnych wytycznych, dotyczących kwestii systemowych podczas nauczania w zupełnie nowych warunkach, chociażby związanych ze sposobem organizacji zajęć czy higieną pracy online.

Decyzje związane z wyborem platformy, korektą planu lekcji czy formą, w jakiej przebiegać miało nauczanie, pozostawione zostały dyrekcjom szkół, a często nawet samym nauczycielom i nauczycielkom.

W tak trudnym czasie był to kolejny czynnik stresowy. Brakowało również odpowiednich szkoleń, przystosowujących społeczność szkolną do pracy zdalnej - inicjatywy takie podejmowane były oddolnie ze wsparciem rad rodziców, organizacji pozarządowych, zespołów przedmiotowych.

Dodatkowo, mimo tak długiego czasu spędzonego w trybie online, wciąż wiele dylematów nie pozostało rozwiązanych.

6.1.3. Trudności technologiczne

Początki nauczania zdalnego ujawniły także szereg trudności technologicznych - począwszy od zbyt małej liczby potrzebnych urządzeń, aż do braku znajomości i umiejętności stosowania odpowiednich narzędzi. Zarówno pracownicy i pracowniczki szkół, jak i dzieci i młodzież, a często także rodzice, w krótkim czasie byli zmuszeni nabyć kompetencje umożliwiające zdalną edukację.

Brak odgórnego zaplecza technologicznego doprowadził do sytuacji, w której to grono pedagogiczne indywidualnie wybierało platformę, na której prowadzone były zajęcia. Tym sposobem zdarzało się, że nawet w obrębie jednej placówki korzystano z różnych narzędzi. W odpowiedzi na ten problem, Biuro Edukacji m.st. Warszawy wprowadziło projekt Eduwarszawa.pl, zapewniający usługi Office 365 Education, w tym platformę Microsoft Teams.

W części szkół organizowane były wewnętrzne szkolenia i pokazy, ułatwiające gronu pedagogicznemu poznanie tych narzędzi. Uwzględniając bieżące możliwości, sprzęt komputerowy był wypożyczany ze wszelkich możliwych źródeł - z ramienia organizacji wspierających szkoły, z samych szkół, dzięki pomocy rad rodziców.

Wsparcia udzielały także samorządy dzielnicowe, które zakupiły komputery, udostępniane następnie do użytku młodzieży i gronu pedagogicznemu. Barierę stanowiła także jakość połączenia internetowego, która dodatkowo mogła być osłabiana, gdy korzystali z niego również inni członkowie i członkinie rodzin. Problemy te skutkowały, nawet jeśli tymczasowym, to wykluczeniem części uczniów i uczennic.

6.1.4. Nieobecności

Wykluczenie to było jednym z czynników, który mógł wpływać na spadek liczby obecności uczniów i uczennic podczas zajęć zdalnych. Dołączają do niego również trudności w utrzymywaniu motywacji, ograniczenie kontaktów społecznych i zaufania wobec grona pedagogicznego czy problemy rodzinne, szczególnie wzmożone podczas lockdownu.

Nauczyciele i nauczycielki stosowali różne metody weryfikacji obecności dzieci i młodzieży w trakcie lekcji - od znanego jeszcze z nauczania stacjonarnego odczytywania listy na początku zajęć, przez wywoływanie do odpowiedzi w losowych momentach lekcji, do tworzenia internetowych ankiet czy sprawdzania kto był zalogowany podczas zajęć. Najskuteczniejszą metodą był jednak obowiązek nadawania obrazu podczas całej lekcji.

6.1.5. Włączone kamery

Nadawanie obrazu podczas lekcji zdalnych było w niektórych placówkach obowiązkowe dla wszystkich uczestników i uczestniczek spotkań - zarówno nauczycieli i nauczycielek, jak i uczniów i uczennic, decyzja ta została jednak pozostawiona dyrekcjom szkół - sposób prowadzenia zajęć nie został zdefiniowany przez Ministerstwo Edukacji i Nauki.

Grono pedagogiczne wskazuje liczne zalety takiego rozwiązania - ułatwia nawiązywanie relacji z grupą, kontrolowanie przebiegu zajęć czy sprawdzanie obecności. Jednak, jest to również przestrzeń do generowania dodatkowego stresu dla młodzieży, związanego z ekspozycją siebie i przestrzeni, w której się przebywa. Uczniowie i uczennice są w takiej sytuacji narażeni na szykanowanie ze strony rówieśników i rówieśniczek.

Rozwiązanie to przysparza także trudności prawnych - obecnie nie istnieją zapisy określające możliwość nagrywania lekcji prowadzonych w formie online. Niewystarczająca jest zgoda na przetwarzanie danych osobowych, którą zazwyczaj rodzice wypełniają na początku roku szkolnego. Dopóki przepisy te nie zostaną określone, to placówka, jako administrator danych, jest odpowiedzialna za zgodność z obowiązującymi przepisami o ochronie danych osobowych.

6.1.6. Czas trwania lekcji - czas spędzony przed ekranem

Podczas nauczania zdalnego, na początku roku szkolnego 2020/2021, dopuszczone zostało - zgodnie z decyzjami dyrektorów i dyrektorek placówek - skrócenie godziny lekcyjnej do 30 minut. Rozwiązanie to miało służyć ograniczeniu ilości czasu, który uczniowie i uczennice spędzali przed monitorami komputerów - szczególnie biorąc pod uwagę, że po zakończeniu zajęć odrabianie pracy domowej oraz nauka również były realizowane online. Niewątpliwie odbiło się to jednak na realizacji podstawy programowej. Zarówno nauczyciele i nauczycielki, jak i młodzież wskazują, że nawet podczas pełnowymiarowej, 45-minutowej lekcji zdalnej są w stanie przerobić mniejszą ilość materiału niż podczas zajęć stacjonarnych.

6.1.7. System oceniania

Sposoby weryfikacji osiągnięć w nauce uczniów i uczennic, znane z nauczania w trybie stacjonarnym - sprawdziany, klasówki, testy - okazały się wyjątkowo trudne do przełożenia na pracę zdalną. Zarówno młodzież i dzieci, jak i grono pedagogiczne zmagali się z trudnościami wynikającymi z ograniczeń technologicznych, a wyniki nie zawsze okazywały się miarodajne.

Kluczowe okazywało się wzajemne zaufanie - ze strony nauczycieli i nauczycielek, że prace wykonywane są samodzielnie, jak i ze strony uczniów i uczennic, że nie jest to jedynie szkolny obowiązek, ale również możliwość sprawdzenia swoich postępów.

Powstała jednak przestrzeń do częstszego korzystania z ciekawszych metod dydaktycznych. Zamiast klasówki z danej części materiału, uczniowie i uczennice mogli otrzymać zadania, dzięki którym przyswajali wiedzę w sposób praktyczny - chociażby opracowując temat następnej lekcji i przejmując rolę osoby prowadzącej zajęcia, czy wykonując projekty związane z przerabianym aktualnie zagadnieniem.

6.1.8. Różnice w przebiegu nauczania zdalnego związane z różnicami indywidualnymi oraz wiekiem uczniów i uczennic

Poziom trudności związanych z nauczaniem zdalnym był jednak dosyć zróżnicowany dla poszczególnych osób. Część z nich wyjątkowo dobrze odnajdywała się w zdalnej rzeczywistości. Nauczyciele i nauczycielki wskazywali na przypadki, w których zaangażowanie i osiągnięcia uczniów i uczennic wzrastały dzięki możliwości nauki w odosobnieniu, własnym tempem i w spokojniejszych - niż te znane z klas - warunkach.

Z drugiej strony, u osób preferujących wyższy poziom stymulacji i utrzymywanie licznych, częstych kontaktów społecznych, izolacja dodatkowo osłabiała motywację i wzmagała frustrację. Stwarza to przestrzeń do dyskusji, czy znane nam warunki pracy w szkole są przystosowane do zróżnicowanych pod względem temperamentu młodych ludzi.

Przebieg nauczania zdalnego był również zróżnicowany dla poszczególnych grup wiekowych uczniów i uczennic. Wśród najmłodszych, szczególnie nieumiejących jeszcze czytać dzieci niezbędne okazywało się duże wsparcie ze strony rodzin. Z kolei starsze dzieci i młodzież wskazują głównie na postępujący spadek motywacji do nauki w momencie, w którym stale przebywają w domach.

6.1.9. Spadek motywacji

Ilość dystraktorów, które otaczały dzieci i młodzież podczas zdalnych lekcji, również wynikająca z ciągłego korzystania z internetu, który zazwyczaj był jednak przestrzenią rozrywkową, odbijała się na ich skupieniu podczas zajęć i potęgowała poczucie zmęczenia.
Ze zwiększoną siłą powrócił także temat uzależnienia od telefonów komórkowych, który dla wielu osób stał się głównym narzędziem pracy.

Stan ten był również udziałem dyrektorów, dyrektorek i grona pedagogicznego, nie tylko ze względu na frustrację wynikającą z tak dużej zmiany systemu pracy i potrzeby nabycia nowych umiejętności, ale także ze względu na zacierającą się granicę między życiem prywatnym, a zawodowym. Koniecznośćudzielania wsparcia, szczególnie wzmożone w pierwszych tygodniach nauczania zdalnego sprawiało, że ich czas pracy uległ znacznemu wydłużeniu.

6.1.10. Granice między życiem szkolnym, a prywatnym

Podczas stacjonarnego trybu pracy, nauczyciele i nauczycielki pozostają do dyspozycji uczniów i uczennic głównie podczas zajęć dydaktycznych i przerw między nimi, a także za pośrednictwem dzienników elektronicznych. Z kolei podczas nauczania zdalnego - szczególnie na początku, gdy zostało ono wprowadzone - pozostawali z nimi w kontakcie zdecydowanie częściej.

Dodatkowo, po zakończeniu lekcji, spędzali czas również na nabywaniu umiejętności potrzebnych do prowadzenia zajęć zdalnych, przygotowywali odpowiednie materiały w sposób, który umożliwiał korzystanie z nich w trybie online czy konsultowali się z rodzicami oraz innymi pracownikami i pracowniczkami szkół.

Dyrektorzy i dyrektorki placówek, oprócz codziennych obowiązków zajmowali się również organizacją szkoleń dla grona pedagogicznego, kompletowaniem i rozprowadzaniem urządzeń niezbędnych do pracy, konsultowaniem nowych, bieżących problemów czy nawet organizowaniem wsparcia psychologiczno-pedagogicznego. Lista nowych obowiązków pracowników i pracowniczek szkół zdawała się stale wydłużać. Jednocześnie, z perspektywy osoby dorosłej, obserwowali trudności, z jakimi zmagała się młodzież i dzieci, próbując udzielić im jak najskuteczniejszego wsparcia.

Wszystkie te czynniki sprawiały, że pracownicy i pracowniczki placówek edukacyjnych byli wyjątkowo przeciążeni - jednocześnie, z troski o młodzież i dzieci wykonywali te dodatkowe czynności. Dodatkowo, przebywając i pracując w warunkach domowych, coraz bardziej doświadczali zacierania granic między pracą, a odpoczynkiem.

Podobne odczucia mieli również uczniowie i uczennice, dla których korzystanie z internetu stało się nie tylko rozrywką, ale również obowiązkiem - po dniu spędzonym na lekcjach i nauce, czas wolny spędzali chociażby na utrzymywaniu relacji rówieśniczych w formie online. Taki tryb życia, w dłuższej perspektywie prowadzi do przepracowania i wypalenia - odpoczynek staje się nieskuteczny i prowadzi tylko do dalszej frustracji i zmęczenia.

6.1.11. Wsparcie psychologiczno-pedagogiczne dzieci i młodzieży

W ostatnich miesiącach wzrosła liczba odnotowywanych przypadków depresji, stanów lękowych, zaburzeń społecznych, problemów ze snem czy zespołu stresu pourazowego (PTSD), także wśród najmłodszych dzieci. Niezbędne jest zapewnienie młodzieży wsparcia psychologicznego i programów profilaktycznych nie tylko przez rodziców, ale także przez szkoły - zarówno w sytuacji, gdy ogłoszone zostałoby ponowne zamknięcie placówek, jak i podczas planowanego obecnie powrotu do nauczania stacjonarnego od września 2021 r.

Warszawskie szkoły oferowały wsparcie psychologiczno-pedagogiczne wedle swoich możliwości, jednak rozmiar zapotrzebowania ze strony uczniów i uczennic mógł je przerastać, kluczowa jest więc również pomoc ze strony specjalistów i specjalistek z organizacji zewnętrznych.

W placówkach, które miały takie możliwości kadrowe, powstawały zespoły udzielające wsparcia uczniom i uczennicom, którzy samodzielnie lub których rodzice zgłaszali taką potrzebę, a także tym, którzy z różnych powodów nie pojawiali się na zajęciach i byli nieresponsywni.

Zdarzały się również przypadki, gdy dzieci ostatecznie uczestniczyły w zdalnych lekcjach przebywając w budynku szkoły. Działania te często były skuteczne, jednak nie powstał model pomocy, który byłby stosowany na terenie całego miasta. Biorąc pod uwagę wielkość zapotrzebowania, wprowadzenie jednolitych wytycznych usprawniłoby pracę i zapewniło młodym ludziom równy dostęp do pomocy psychologicznej.

6.1.12. Pogorszenie kompetencji społecznych

Kilkukrotne, długoterminowe zamknięcia szkół znacząco wpłynęło na kompetencje społeczne uczniów i uczennic. Utracony został bezpośredni kontakt z rówieśnikami i rówieśniczkami, pogorszeniu uległo poczucie bycia częścią społeczeństwa. Mimo starań ze strony szkół czy wspierających je organizacji, skutki takiej izolacji są nieuniknione.

W zależności od możliwości i zaangażowania placówek, organizowano dla uczniów i uczennic dodatkowe zajęcia zdalne poza godzinami dydaktycznymi - czy to w formie warsztatów przygotowanych przez zewnętrzne organizacje, czy to w formie integracyjnej i rozrywkowej. Działania tego typu nie rekompensowały oczywiście w pełni potrzeby kontaktu z rówieśnikami i rówieśniczkami, ale były przestrzenią do odbudowywania utraconych relacji i pomagały odnajdywać się w nowej rzeczywistości, jaka spadła na całe społeczności szkolne.

6.1.13. Weryfikacja wiedzy uczniów i uczennic po powrocie do nauczania stacjonarnego

Nauczanie zdalne, nawet po wdrożeniu jednolitej dla całego miasta platformy, nie było tak efektowne jak nauczanie stacjonarne - szczególnie często zgłaszano trudności w przypadku przedmiotów ścisłych, wymagających użycia tabletów graficznych podczas zajęć.

Nasuwa się więc dylemat, czy wyniki nauczania w formie zdalnej powinny zostać zweryfikowane po powrocie do systemu stacjonarnego. Rozwiązanie to mogłoby okazać się korzystne z punktu widzenia nadrabiania ewentualnych zaległości, przede wszystkim jest jednak dodatkowym źródłem stresu i nerwów dla dzieci i młodzieży, która przez ostatnie miesiące stale się z nim zmagała.

6.1.14. Dożywianie w szkołach

Dożywianie dzieci i młodzieży w warszawskich szkołach organizowane jest przez Ośrodki Pomocy Społecznej oraz organizacje pozarządowe, prowadzące placówki wsparcia dziennego. Jednak, wraz ze zmianą trybu pracy na zdalny, zawieszona została możliwość przygotowywania i wydawania ciepłych posiłków w stołówkach szkolnych.

6.1.14. Dożywianie w szkołach

Decyzją m.st. Warszawy, wdrożono program “Otworzyć kuchnię”, pozwalający monitorować sytuację uczniów i uczennic i zapewniać działania zastępcze. W czasie nauczania w formie online dostarczano posiłki, paczki żywnościowe oraz udzielano wsparcia finansowego. Dzielnice wyraziły także gotowość do otwarcia stołówek w sytuacji, gdy zapotrzebowanie na dożywianie dzieci wzrośnie. Tak też się stało - rozwiązanie to zastosowano więc po raz pierwszy w placówce na Pradze-Północ.

6.2. Zalety i osiągnięcia nauczania zdalnego

Nauczanie zdalne było niewątpliwie dużym wyzwaniem, nie można jednak pominąć tego, jak wiele wniosło do systemu edukacji. W sytuacji, gdy powrót do pracy stacjonarnej będzie już w pełni możliwy, należy skorzystać z nowych umiejętności i narzędzi, aby w pełni z nich skorzystać i wzbogacać funkcjonowanie szkół.

6.2.1. Postęp technologiczny

W trakcie pracy zdalnej, całe społeczności szkolne nabyły liczne kompetencje związane z wykorzystaniem nowych technologii. Począwszy od prowadzenia zajęć online, poprzez wykorzystanie aplikacji edukacyjnych czy platform do magazynowania materiałów dydaktycznych, aż do możliwości komunikacyjnych pomiędzy szkołą, gronem pedagogicznym a rodzicami, uczniami i uczennicami - także poza godzinami dydaktycznymi.

Grono pedagogiczne miało również możliwość korzystania w o wiele większym stopniu z ciekawszych form przedstawiania tematu zajęć - chociażby w postaci dostępnych w internecie prezentacji, filmów czy video-esejów.

Niektóre placówki, w ramach dodatkowych zajęć pozalekcyjnych organizowały nawet spotkania online ze specjalistami i specjalistkami z interesujących młodzież dziedzin, które nie mogłyby odbyć się w formie stacjonarnej (chociażby ze względów organizacyjnych). Uczniowie i uczennice zyskali okazję, by częściej sięgać po wiedzę za pośrednictwem internetu, ucząc się wyszukiwania i opracowywania treści spoza znanych już sobie podręczników, a także krytycznego myślenia wobec znajdowanych informacji. Są to umiejętności wyjątkowo przydatne w czasach, gdy postęp jest tak dynamiczny, a nie każda wiadomość, którą przeczytać czy usłyszeć można w oficjalnych źródłach musi być rzetelna.

Umiejętności te, choć zdobyte w bardzo ciężkim dla całej społeczności szkolnej czasie, powinny przysłużyć się również do rozwijania i wzbogacania formy nauczania stacjonarnego.

6.2.2. Oszczędność czasu

Nauczanie zdalne zdecydowanie pozwoliło zaoszczędzić czas, zwykle spędzano na dojazdach do szkół. Przy dobowym rytmie aktywności i odpoczynku młodych ludzi, brak przymusu wczesnego budzenia się często wpływał pozytywnie na nawet tak prozaiczne sprawy jak liczba godzin snu.

Dla wielu osób ułatwieniem była także możliwość oddawania (w przypadku młodzieży) oraz otrzymywania (nauczyciele i nauczycielki) prac zaliczeniowych drogą elektroniczną - ułatwiało pilnowanie terminów i organizację tych materiałów. Dodatkowo, w dowolnym momencie były one dostępne do wglądu dla obydwu stron.

6.2.3. Przestrzeń do rozwoju kreatywności

W sytuacji, gdy realia szkoły stacjonarnej nie były możliwe do całkowitego przełożenia na pracę zdalną, pojawiła się okazja do wypracowywania nowych, ciekawych metod dydaktycznych.

Choć w wielu placówkach na terenie Warszawy dostępne są chociażby tablice multimedialne, to w trakcie zajęć nie zawsze wykorzystywane były ich wszystkie możliwości. W sytuacji, gdy całe życie szkolne przeniesione zostało w system zdalny, nauczyciele i nauczycielki nie tylko zyskali umiejętności korzystania z nowych technologii, ale również motywację, by wprowadzać je częściej. Także dzieci i młodzież rozwijała swoje kompetencje związane z wyszukiwaniem i nauką z nowych źródeł, nie tylko szkolnych podręczników.

Ze względu na trudności z przełożeniem znanego sposobu weryfikacji wiedzy na tryb zdalny, większą popularność zyskiwały zadania projektowe, dając dodatkową przestrzeń do pracy kreatywnej.

6.2.4. Zdalne spotkania - rady pedagogiczne, konsultacje

Zdalne rady pedagogiczne miały swoich zwolenników i zwolenniczki - szczególnie w przypadku dużych placówek, w których nauczyciele i nauczycielki uczą tylko w kilku klasach i nie mają potrzeby uczestniczenia w równym stopniu we wszystkich etapach rady. Dzięki spotkaniom odbywającym się za pośrednictwem internetu, mieli również stały dostęp do wszystkich potrzebnych informacji z przebiegu swojej pracy.

6.2.5. Kontakt na linii szkoła - rodzice

Konieczność przeprowadzania spotkań w formie online dał również możliwość do polepszenia kontaktu między gronem pedagogicznym, dyrekcją a rodzicami uczniów i uczennic. Kontakt miał miejsce nie tylko za pośrednictwem dziennika elektronicznego i podczas zebrań - w razie potrzeby, obie strony mogły zaproponować zdalną rozmowę indywidualną w dogodnym terminie. Sposób ten warto zachować także po powrocie do szkoły stacjonarnej.

Cały okres zdalnego nauczania wskazał, jak ważną rolę wychowawczą i społeczną pełnią placówki edukacyjne - z odpowiednim wsparciem ze strony rodziców.

7. Maj i Czerwiec 2021 r. - powrót do nauczania stacjonarnego

Ważną częścią tworzenia rekomendacji dla samorządu, jednostek pomocniczych i szkół była szczegółowa analiza powrotu do szkół pod koniec 2021 roku. Poniższy rozdział prezentuje najważniejsze spostrzeżenia dotyczące tego okresu.

7.1. Przebieg

Powrót do nauczania stacjonarnego rozpoczęto stopniowo od 4 maja 2021 r., aż do 31 maja 2021 r., gdy ostatecznie wszyscy uczniowie i uczennice uczęszczali do swoich szkół.

Decyzja ta wzbudzała wyjątkowo mieszane uczucia - z jednej strony, za otwarciem szkół przemawiały potrzeby społeczne nie tylko dzieci i młodzieży, ale całych społeczności szkolnych, z drugiej jednak obawiano się ponownego rozpowszechnienia koronawirusa oraz podważano słuszność kolejnej dużej zmiany pod koniec roku szkolnego. Obawy uczniów i uczennic dotyczyły także podsumowania całego roku pracy - ewentualnych egzaminów weryfikujących ich osiągnięcia w nauce z czasu nauczania zdalnej oraz wystawiania ocen końcoworocznych.

Ostatecznie dzieci i młodzież bardzo różnie funkcjonowały w nowej rzeczywistości - zdarzały się klasy, w których frekwencja była niemal 100-procentowa, w innych przypadkach reagowali rodzice, zaniepokojeni trudnościami swojego dziecka. Kilka dni w szkole stanowiło za krótki czas, aby na nowo przystosowały się do codziennych zajęć sprzed wybuchu pandemii koronawirusa.

W tym czasie jeszcze wyraźniej można było zaobserwować, jak ucierpiało zdrowie psychiczne młodych ludzi - i nie tylko młodych ludzi. Grono pedagogiczne oraz dyrekcje szkół równie mocno doświadczyli przemęczenia oraz wypalenia zawodowego.

Wiele placówek podjęło w tym czasie działania, mające służyć ponownej budowie relacji - organizowano plenerowe wyjścia ze szkoły, zabawy i gry integracyjne. Rozpoczęto temat dłuższych wycieczek integracyjnych na początku roku szkolnego 2021/2022, nie tylko dla klas pierwszych, ale również dla starszych roczników. W niektórych szkołach podejmowano decyzję, że nie wszystkie klasy powrócą do zajęć w szkołach - przykładowo, edukację zdalną kontynuowały klasy ósme, przygotowujące się do egzaminów. Przystosowanie się do nowego trybu dnia, na chwilę przed tak stresującym momentem mogło dodatkowo negatywnie odbijać się na ich samopoczuciu i jakości ostatnich przygotowań.

W innych szkołach odbywały się normalne zajęcia dydaktyczne (także w celu nadrobienia ewentualnych zaległości), jednak odchodzono od rygorystycznego traktowania czy testowania wiedzy młodzieży.

7.2. Wnioski

Podczas majowego powrotu do szkół uczniowie i uczennice mieli okazję, by jeszcze przed wakacjami podjąć próbę odbudowania znajomości, zaufania i wzmocnienia relacji, które nawiązywali w trakcie zdalnego roku szkolnego - zarówno wśród rówieśników i rówieśniczek, jak i kadry szkolnej.

Najważniejszym w tym czasie okazało się właśnie zaufanie i empatyczne podejście do drugiej osoby - dla całej społeczności szkolnej nauczanie zdalne było trudnym, a nawet traumatycznym, pełnym wyzwań doświadczeniem, nad którego negatywnymi skutkami będzie trzeba jeszcze długo pracować. Zarówno dla dobra dzieci i młodzieży, jak i pracowników oraz pracowniczek szkół należy podjąć wszelkie działania, mające na celu pomoc i wsparcie podczas wdrażania się w następny rok szkolny - czy będzie się on odbywać w formie stacjonarnej, czy w zdalnej lub hybrydowej.

8. Rekomendacje dla samorządu oraz szkół

W trakcie badania jakościowego (metodą indywidualnych wywiadów pogłębionych) wyznaczone zostały rekomendacje dla poszczególnych grup zawodowych oraz instytucji, związane z organizacją najbliższego roku szkolnego 2021/2022.

8.1. Dla miasta

- *Monitorowanie zapotrzebowania na pomoc w danej placówce.*

Każda społeczność szkolna ma swoje mocne strony oraz obszary, w których potrzebny jest dodatkowy wkład - czy to finansowy, czy merytoryczny, organizacyjny. W ramach udzielanego wsparcia, należy zweryfikować, w których z tych obszarów i w jakich rozmiarach jest ono potrzebne. W ramach przygotowania się do nowego roku szkolnego, organizowane być powinny spotkania dla dyrekcji szkół, w celu przedyskutowania skutecznych, dotychczas sprawdzających się w placówkach działań i rozwiązań oraz sposobów ich wdrażania.

W celu poznania potrzeb konkretnych społeczności szkolnych, niezbędne jest nawiązanie z nimi dialogu i stworzenie przestrzeni - przykładowo, za pośrednictwem platformy EduWarszawa - w której możliwa byłaby wymiana doświadczeń i zgłaszanie kolejnych trudności.

- *Określenie dokładnych wytycznych dotyczących nauczania hybrydowego.*

Nauczanie hybrydowe przyjmuje zarówno formę pracy zmianowej - gdy część klas w danej placówce realizuje zajęcia w trybie zdalnym, a część w stacjonarnym - jak i formę prowadzenia zajęć dla klasy, gdzie grupa uczniów i uczennic przebywa w sali, a pozostałe osoby połączone są w sposób zdalny.

Drugi sposób wymaga od nauczycieli i nauczycielek większego nakładu pracy, niż samo nauczanie stacjonarne lub zdalne - dopasowanie toku lekcji wymaga brania pod uwagę zarówno potrzeb uczniów i uczennic w sali lekcyjnej, jak i przed ekranami komputerów.

Zapewnienie odpowiedniego nagłośnienia, jednoczesne monitorowanie reakcji dzieci i młodzieży pracującej w obu trybach czy nadawanie wyraźnego obrazu to liczne elementy, które mogą zupełnie zmienić dynamikę lekcji.

Sale, w których odbywają się takie zajęcia powinny zostać możliwie najdokładniej przygotowane i wyposażone w odpowiednie urządzenia, które maksymalizują możliwości nauczyciela czy nauczycielki.

- *Zapewnienie procesu adaptacji w pierwszych tygodniach roku szkolnego 2021/2022.*

Większość szkół doświadczyła większych lub mniejszych zaległości programowych podczas pracy zdalnej. Priorytetem, na ten moment, nie powinno być jednak ich usilne nadrabianie - aby nauka przynosiła pożądane skutki, w pierwszej kolejności należy skupić się na dobrostanie dzieci i młodzieży.

Pierwsze tygodnie roku szkolnego 2021/2022 powinny więc stanowić czas integracyjny i przystosowawczy w postaci chociażby gier terenowych, zajęć kreatywnych, konkursów i zabaw, zgodnie ze schematem, który realizowany był podczas ostatniego powrotu do szkół w maju i czerwcu 2021 r.

• *Wdrożenie systemu tutoringowego.*

Miesiące pracy zdalnej ujawniły, jak istotna jest rola wychowawcza szkoły - nie tylko podczas nauczania online, ale również w podczas pracy trybie stacjonarnym. Biorąc pod uwagę ten aspekt, warto podjąć kroki w kierunku dodatkowego wspierania rozwoju młodych ludzi w systemie edukacji. Zalecane jest więc wprowadzenie do szkół programu tutoringowego, jako uzupełnienia pracy wychowawców i wychowawczyń klas.

W czasie dodatkowych, przeznaczonych na dialog z tutorem bądź tutorką godzin, uczeń lub uczennica zyskuje przestrzeń do rozpoznania, wzbogacenia i ukierunkowania rozwoju swoich kompetencji, zainteresowań i celów edukacyjnych w atmosferze szacunku i zaufania.

- *Stworzenie specjalistycznego programu interwencyjnego, skierowanego dla uczniów i uczennic.*

Długotrwała izolacja była powodem licznych problemów młodych ludzi. Wzrosła liczba odnotowywanych przypadków depresji, stanów lękowych, zaburzeń społecznych, problemów ze snem czy zespołu stresu pourazowego (PTSD) wśród dzieci i młodzieży. W tych przypadkach, natychmiastowa i kompleksowa pomoc jest kluczowa.

Wsparcie psychologów i psycholożek szkolnych jest oczywiście bardzo ważne, potrzebne są jednak także działania skierowane do osób, które potrzebują specjalistycznej pomocy, a stworzenie takiego programu wykracza poza kompetencje szkoły. Pracę nad takim programem rozpocząć powinno więc grono ekspertów i ekspertek.

• *Stworzenie scenariuszy modelu pracy w trzech trybach.*

Zarówno uczniowie i uczennice, jak i grono pedagogiczne, dyrekcje, aż w końcu rodzice dzieci w wieku szkolnym kilkukrotnie byli zaskakiwani informacjami o zamknięciach czy otwarciach szkół. Przy okazji pierwszego lockdownu w marcu 2020 r., przeskok ten nastąpił praktycznie z dnia na dzień i pozostawił liczne wątpliwości związane z metodami pracy, które powinny zostać wdrożone.

Po tak długim czasie, przepełnionym niepokojem i frustracją, społeczność szkolna potrzebuje stabilizacji i wzajemnego zaufania. W celu jej zapewnienia, powinny powstać rekomendacje w formie scenariuszy modelu nauczania w trzech trybach: zdalnym, hybrydowym oraz stacjonarnym, określające zalecane metody pracy i organizacji zajęć dydaktycznych, warunków sanitarnych czy wymiar godzinowy w każdym z trzech przypadków.

Rozwiązanie to zapewni społecznościom szkolnym narzędzie organizacji pracy, które może zostać indywidualnie dopasowane pod potrzeby danej placówki. W momencie, gdy sytuacja epidemiologiczna w Polsce zmusi lub pozwoli na zmianę trybu pracy, nie będzie wątpliwości związanych z elementami, które powinny zostać wprowadzone i stosowane.

- *Stworzenie listy programów oferowanych przez zewnętrzne organizacje.*

W trakcie miesięcy pracy zdalnej, liczne organizacje pozarządowe udzielały pomocy szkołom oferując szeroki zakres zajęć uzupełniających - warsztatów, szkoleń, ale także konsultacji psychologicznych czy terapeutycznych.

Aby ułatwić placówkom sięganie po tę pomoc, na platformie EduWarszawa powinna powstać lista wszystkich dostępnych możliwości wraz z opisami ich przebiegu, celów i dostępności czasowej, ułatwiająca wyszukiwanie ofert dostosowanych pod konkretne potrzeby.

• *Postawienie na relacje i integrację jako priorytety.*

Kompetencje społeczne dzieci i młodzieży, w trakcie nauczania zdalnego, zostały znacznie osłabione. Próbą zapewnienia przestrzeni do ich odbudowania i wzmacniania był powrót do szkół w maju 2021 r., niezbędne jest jednak podjęcie dalszych działań w kierunku wzmacniania i wspierania uczniów i uczennic, również w najbliższym roku szkolnym, nawet jeśli będzie się to odbywać kosztem części zajęć dydaktycznych.

Mogą one przyjąć formę chociażby warsztatów uspołeczniających, wzmacniających kompetencje osobiste czy szkoleń oferujących konkretne narzędzia radzenia sobie ze stresem.

Zajęcia tego typu odbywać się mogą również poza budynkiem szkoły. Powrót do równowagi dzieci i młodzieży powinien być aktualnie traktowany jako najwyższy priorytet.

- *Finansowanie niezbędnych do pracy zdalnej urządzeń dla grona pedagogicznego.*

Pandemia oczywiście nie była możliwa do przewidzenia, ukazała jednak, jakie są finansowe potrzeby szkół. Większość nauczycieli i nauczycielek było zmuszonych do pracy na prywatnych urządzeniach, co przysparza również trudności prawnych.

Po doświadczeniu, jakim było nauczanie zdalne niezbędne jest zapewnienie odpowiedniego wyposażenia szkołom oraz ich pracownikom i pracowniczkom.

W tym zakresie wyjątkowo skuteczna powinna być komunikacja pomiędzy dzielnicami miasta, zróżnicowanymi pod względem dostępnych zasobów i istniejącego zapotrzebowania.

• *Stworzenie scenariuszy lekcji wychowawczych.*

Nauczanie zdalne ujawniło, jak ważna dla młodych osób jest rola wychowawcza szkoły - w szczególnym stopniu powinna być więc uwzględniona po powrocie do pracy stacjonarnej. W przeznaczonej do tego przestrzeni, jaką są godziny wychowawcze, nauczyciele i nauczycielki klas dodatkowo mogą przeprowadzać mniej intensywne niż w procesach szkoleniowo-warsztatowych zajęcia.

W tym celu, powinny powstać gotowe scenariusze lekcji wychowawczych, realizowanych szczególnie w pierwszych tygodniach roku szkolnego, wyposażające nauczycieli i nauczycielki w odpowiednie narzędzia i rozwiązania.

Scenariusze te powinny zawierać elementy wspierające integrację klasy, funkcjonowanie uczniów i uczennic czy budujących wzajemne zaufanie w grupie obejmującej również samego wychowawcę czy wychowawczynię. Dzięki takim działaniom, dzieci i młodzież będą miały okazję do regularnego zdobywania nowych umiejętności, przy jednoczesnym wspieraniu procesu powtórnego wdrażania w życie szkolne.

8.2. Dla dzielnic m.st. Warszawy:

- *Zapewnienie odpowiednich środków sanitarnych.*

Źródłem obaw społeczności szkolnych są również warunki epidemiologiczne - choć liczba zachorowań jest obecnie niska, odwykli oni od przebywania w dużych zbiorowiskach. Aby możliwie najbardziej ograniczyć wynikające z tego obawy, szkoły powinny zostać wyposażone w odpowiednie środki higieniczne i zestawy obowiązujących procedur, a także instrukcje postępowania w sytuacji, gdy istnieje podejrzenie zachorowania.

- *Przeprowadzenia szkoleń dla nauczycieli i nauczycielek z zakresu zdrowia psychicznego młodych ludzi.*

Dzieci i młodzież spędzają w szkołach dużą część swojego czasu, tym bardziej ważnym jest więc, aby sprawujący nad nimi opiekę dorośli byli w stanie dostrzec i uwzględnić podczas wspólnej pracy oznaki występowania poważnych problemów i w razie potrzeby - zainterweniować, zawiadomić rodziców czy skierować do specjalisty czy specjalistki.

Specjalistyczne szkolenia powinny więc zawierać informacje na temat przebiegu, skutków i rozpoznawania zaburzeń psychicznych u uczniów i uczennic oraz możliwości interwencyjnych i pomocowych w sytuacji ich występowania.

• *Wzmocnienie grona pedagogicznego i dyrekcji szkół.*

W dyskusji o potrzebach społeczności szkolnej zapomina się o pracownikach i pracowniczkach szkół. Oczywiście nie byli oni jedyną grupą zawodową, która zmagała się z trudnościami w trakcie pandemii, spoczywa na nich jednak duża odpowiedzialność - kształtowanie dzieci i młodzieży. Udzielając im wsparcia wpływa się pozytywnie nie tylko na ich osobisty dobrostan, ale także na całą społeczność szkolną.

Kluczowe jest wzmocnienie grona pedagogicznego w tych obszarach, w których ujawniało się najwięcej trudności - chociażby ułatwiając pracę poprzez wskazywanie nowych narzędzi i sposobów organizacji pracy, pomagając zwalczać stres - czy to poprzez szkolenia ułatwiające im pracę poprzez wskazywanie nowych narzędzi, czy zajęcia pomagające zwalczać stres i budować motywację.

8.2. Dla szkół:

- *Zapewnienie komfortowego początku edukacji uczniom i uczennicom klas I szkół podstawowych.*

Całe społeczności szkolne odczuwały licznych trudności wynikających z pracy w trybie zdalnym. Najmłodsi, przyszli uczniowie i uczennice klas I szkół podstawowych rozpoczną proces wdrażania w system edukacji w placówkach, w których nie tylko panować będzie reżim sanitarny, ale także skutki psychologiczne tak trudnych doświadczeń. Kluczowe jest więc zapewnienie im jak najbardziej komfortowego początku roku szkolnego, pozwalającego poznać i przystosować się do społeczności szkolnej. Nie należy kłaść specjalnego nacisku na szybkie przerobienie podstawy programowej w obawie, że nastąpi kolejne przejście do nauczania zdalnego - sposób ten generować będzie dodatkowy stres, już i tak wysoki ze względu na położenie w zupełnie nowej sytuacji. Tok pracy najmłodszych klas przypominać powinien możliwie najdokładniej ten znany sprzed czasów pandemii.

- *Zachowanie narzędzi, które były niezbędne w pracy zdalnej także podczas pracy stacjonarnej.*

Wiele ze stosowanych podczas nauczania zdalnego rozwiązań i narzędzi ma równie skuteczne zastosowanie w nauczaniu stacjonarnym. Warto je zachować, usprawniając tym samym pracę i kontakt z dziećmi i młodzieżą.

Dotychczasowe dzienniki elektroniczne, dające jedynie możliwość wymieniania wiadomości z uczniami i uczennicami czy rodzicami, można zastąpić obecnie już rozbudowaną i praktyczną platformą EduWarszawa.

Wskazane jest jednak przekazanie uprawnień administracyjnych lub moderacyjnych dyrekcjom szkół, zapewniając tym samym możliwość dynamicznego dopasowania do potrzeb konkretnej placówki.

- *Wykorzystywanie umiejętności i możliwości technologicznych także w pracy stacjonarnej.*

Zajęcia zdalne, choć niewątpliwie trudniejsze do przeprowadzenia, zbudowały przestrzeń do wykorzystywania nowych technologii i rozwoju kreatywności - umiejętności wyjątkowo cennych w obecnych czasach i bardziej atrakcyjnych dla młodych ludzi, takich jak samodzielne wyszukiwanie i weryfikowanie informacji, realizowanie prac projektowych, zdobywanie wiedzy poprzez doświadczenie. Skoro udało się więc już nabyć te kompetencje, powinny zostać one wykorzystane także w pracy stacjonarnej - chociażby w celu wprowadzenia bardziej różnorodnych form nauczania i przeprowadzania zajęć - wykorzystujących dostępne online platformy i aplikacje, przedstawiające temat poprzez materiały video, podcasty, eksperymenty.

- *Korzystanie z już istniejących programów.*

Liczne organizacje, na co dzień wspierające szkoły, w trakcie nauczania zdalnego przygotowywały oferty zajęć, warsztatów czy szkoleń, czy to edukacyjnych, pomocowych, czy zapewniających rozrywkę w formie zdalnej lub stacjonarnej (w przypadku otwarcia szkół).

Jednym z programów wprowadzonych przez m.st. Warszawę podczas nauczania zdalnego była “Klasa w Warszawie, Warszawa z Klasą”, polegający na dofinansowaniu organizacji zajęć pozalekcyjnych w ośrodkach kulturalnych, muzeach, parkach. Dzięki temu programowi, uczniowie i uczennice mieli okazję do integracji w innym niż codzienne, szkolnym otoczeniu.

- *Incydentalne spotkania indywidualne z rodzicami uczniów i uczennic.*

Sam powrót do szkół nie rozwiąże problemów społecznych dzieci i młodzieży - w najbliższych miesiącach dbanie o ich zdrowie psychiczne powinno stanowić priorytet. W tym celu, zachowana powinna być współpraca oraz kontakt między rodzicami, a gronem pedagogicznym. Zalecane są więc spotkania indywidualne z tymi rodzicami, których dzieci borykają się czy to z problemami szkolnymi, czy zdrowotnymi, w trakcie których omówiona zostanie strategia udzielania pomocy. Wdrożone podczas nauczania zdalnego rozmowy online są dobrym rozwiązaniem nie tylko z powodów epidemiologicznych, ale także ze względu na organizację czasu obydwu stron.

- *Zapewnienie aktywnego wsparcia psychologiczno-pedagogicznego.*

Oprócz wsparcia ze strony grona pedagogicznego, uczniowie i uczennice powinni mieć dostęp do szybkiej pomocy psychologicznej, będącej często pierwszym źródłem pomocy, po którą młodzi ludzie mogą się zwrócić.

W szkole stale powinna być więc dostępna psycholożka lub psycholog, nie tylko oferujący spotkania indywidualne, ale także prowadzący regularne zajęcia prewencyjne dla poszczególnych klas.

- *Wprowadzenie programów prewencyjnych.*

Oprócz działań skierowanych do uczniów i uczennic odczuwających poważne skutki izolacji, powinny zostać wprowadzone zajęcia prewencyjne w formie zajęć wyposażających dzieci i młodzież w konkretne narzędzia wspomagające ich funkcjonowanie. Biorąc pod uwagę doświadczenia z czasu nauczania zdalnego, szczególnie wartościowe byłyby warsztaty wspomagające redukcję stresu i procesy motywacyjne czy rozpoznawanie i wzbogacanie kompetencji osobistych i społecznych.

Warto również korzystać z już istniejących programów, takich jak Rówieśnicza Interwencja Kryzysowa. (https://oskko.edu.pl/rik/EBOOK-RIK.pdf)

• *Weryfikacja systemu oceniania.*

Jak pokazały miesiące pracy zdalnej, znany dotychczas system oceniania nie jest skuteczny podczas nauczania online. Nie wykluczając sytuacji, w której stan epidemiologiczny doprowadzi do kolejnego lockdownu, warto wyciągnąć wnioski i wprowadzić więcej opcji zaliczenia zajęć. Podążając za potrzebami młodych ludzi za kilka-kilkanaście lat, gdy wkraczać będą na rynek pracy, powinno kłaść się większy nacisk na rozwijanie kompetencji związanych szukaniem i praktycznym wykorzystaniem informacji i materiałów, nie tylko ich przyswajaniem.

System oceniania, oparty głównie na pisemnym weryfikowaniu wiedzy programowej, zamyka więc liczne ścieżki rozwoju młodych ludzi. Zamiast skupiać się jedynie na zdobywaniu wiedzy, dzieci i młodzież mogliby również zdobywać doświadczenie w praktycznym jej wykorzystaniu.

• *Weryfikacja systemu oceniania cd.*

Rozwiązaniem mogłoby być wprowadzenie prac zaliczeniowych w formie projektów, w ramach których uczniowie i uczennice - przykładowo - sami redagowali by materiały następnie prezentowane podczas zajęć czy wykonywali zadania z wykorzystaniem treści nie tylko podstawy programowej, ale i dodatkowych źródeł naukowych.

Zalecane jest więc przekształcenie i rozszerzenie Wewnętrznego Systemu Oceniania. Powinien on zostać uzupełniony o ocenianie kształtujące na wszystkich etapach edukacji i otworzyć ścieżki dla nowych form zaliczeniowych, przykładowo - w formie projektów.

- *Zrezygnowanie z egzaminów weryfikujących skutki nauczania zdalnego.*

Sam powrót do szkoły stacjonarnej będzie dla uczniów i uczennic czynnikiem stresowym - konfrontowanie ich z kolejnym źródłem stresu, jakim są egzaminy z materiału z poprzedniego roku szkolnego, przerabianego w tak ciężkich warunkach jedynie pogłębi ich obawy i wpłynie negatywnie na dalszą motywację. Zamiast formy testowej, warto wprowadzić inne metody diagnostyczne, pozbawione elementu oceny, a jednocześnie pomagające określić obszary, w których uczniowie i uczennice potrzebują zajęć powtórzeniowych.

Diagnoza taka może być przeprowadzona chociażby w formie dialogu czy “burzy mózgów” z klasą. Następnym krokiem jest zaproponowanie uczniom i uczennicom planu, wedle którego będą mieli okazję nadrobić ewentualne zaległości

- *Redukowanie nierówności pomiędzy poszczególnymi dzielnicami miasta.*

Władze dzielnicowe udzielały wsparcia placówkom oświatowym w możliwym do zrealizowania dla siebie stopniu. W momencie, gdy planowany jest powrót do pełnego nauczania stacjonarnego, szczególną uwagę należy poświęcić również wsparciu międzydzielnicowemu.
W poszczególnych częściach miasta szkoły generowały różne potrzeby, aby zapewnić wszystkim równy start w najbliższym roku szkolnym, należy skupić się na udzielaniu pomocy w tych placówkach, których wymagania są większe - w celu redukcji istniejących nierówności.

9. Podsumowanie

Wdrożenie nauczania zdalnego, choć pełne trudności i wyzwań, niewątpliwie jest również osiągnięciem całych społeczności szkolnych. Podjęte zostały liczne próby przystosowania i udoskonalenia pracy szkół w formie online, jednak wciąż istnieją obszary, które wymagają podjęcia stosownych działań. Wnioski i rekomendacje, wyznaczone dzięki powyższemu badaniu posłużyć powinny dalszemu wspieraniu dzieci i młodzieży, grona pedagogicznego i dyrekcji placówek na terenie m.st. Warszawy w przyszłym roku szkolnym 2021/2022.